

CAMOUFLEREDE ILLEGALE TRYK

AF

HELGE TØNNESEN

Allerede under besættelsen blev der til Det kongelige Biblioteks danske afdeling indsendt illegal litteratur, der blev arkiveret og gemt bort i bogmagasinerne, og selv om gestapo under „et besøg“ medtog en mindre del af samlingen, var der alligevel ved besættelsestidens ophør en ganske anseelig samling i behold. Umiddelbart efter besættelsen, i dagene 11.–28. juni 1945, var det således muligt at afholde en udstilling af illegale blade og bøger på biblioteket, og samtidig udsendtes en opfordring til offentligheden om at indsende illegal litteratur. Det var dog hovedsagelig i forbindelse med Frihedsrådets store udstilling i Frimurerlogen i København i juli/august s.å. og senere med Frihedsmuseets afgivelse af indsamlede blade og bøger, at bibliotekets samling tog form.

Under det forberedende arbejde til udarbejdelse af bibliografien „Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940–1945“, (1954), skulle det dog hurtigt vise sig, at samlingen ikke var så omfattende, at en fuldstændig bibliografi kunne udarbejdes. På daværende rigsbibliotekar Svend Dahls initiativ blev der derfor påbegyndt et direkte indsamlingsarbejde under ledelse af bibliotekar, mag. art. Leo Buschardt. Alle bladene i samlingen blev registreret og verificeret for at få bestemt, hvorfra de stammede, og spørgeskemaer blev udarbejdet og udsendt til bladredaktionerne. Overalt blev bibliotekets henvendelse godt modtaget, og de mange lakuner ikke mindst i bladrækkerne blev efterhånden næsten udfyldt. Det var meget vanskeligt at finde frem til bladredaktionerne, da disse jo ofte på grund af gestapo-overgreb gang på gang var blevet udskiftet, og når hertil kom den kendsgerning, at de enkelte redaktionsmedlemmer end ikke efter besættelsestiden havde kendskab til hinanden, skulle det naturligvis ikke blive lettere at finde frem til de enkelte led i redaktionsrækken. Undertiden bestod redaktionen i een by af illegale fra en anden by og var nu spredt rundt om i landet, ja enkelte var flyttet til udlandet.

Stor beredvillighed blev vist biblioteket ved overdragelse eller lån af større og mindre samlinger, der blev gennemgået, og hvad der manglede i bibliotekets hovedsamling blev som regel stillet til rådighed. På denne måde lykkedes det at få opbygget samlingen, der med hensyn til de illegale blade andrager ca. 95 pct. af de udkomne blade; og med de i bibliografien nævnte 298 bøger og pjecer turde hele den danske her i landet eller i de allierede lande under besættelsesårene udkomne illegale litteratur være registreret.

Efter bibliografiens udgivelse i 1954 er der ikke indkommet oplysninger om illegale blade eller bøger, der ikke er omtalt i denne, hvorfor der er skellig grund til at antage, at der heller ikke er udkommet flere. Der er således i dag mulighed for at give en udførlig beskrivelse og vurdering af et samlet materiale, også af det der falder uden for bibliografiens rammer. Her skal dog blot gøres rede for en særlig kategori, nemlig de tryk, der på en eller anden måde er camouflerede, så de som led i modstandskampen let kunne distribueres som de „uskyldige“, ja ligegyldige pjecer og bøger, de så ud til at være – men så langt fra var. Over denne kategori er i slutningen af nærværende artikel meddelt en bibliografi, hvortil slutter sig en beskrivelse af prøver på de illegale camouflagetryk, der i så rigt mål kendes fra Hitlertidens Tyskland. (De i parentes angivne numre henviser til denne bibliografi.)

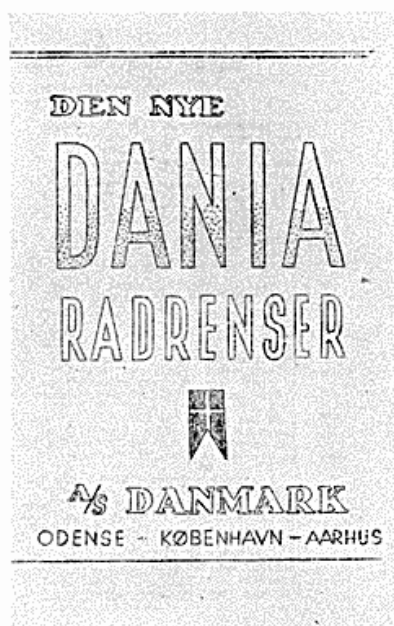
Den første camouflerede illegale tryksag, der blev anvendt i den danske modstandskamp, uddeltes i eftersommeren 1941, og „Danske Toner“, (bibliografiens nr. 2) afviger i udseende ikke fra de legale og dengang meget almindelige alsangshæfter. Det hvide omslag med titlen trykt i rødt er såre nationalt i sit udstyr, og kun bagsidens tekst røber, at indholdet er af en ganske anden karakter end det, der var i de almindeligt forekommende alsangshæfter. Omslagsteksten agiterer og opfordrer til at synge sangene ved arbejdet og i hjemmet. Trods camouflagen skulle der dog ikke gå lang tid, før de første, der „sang med“, ved Københavns byret blev idømt fængsel for omdeling af pjecen.

Forfatteren Aage Heinbergs bog „Danmarks øde efter 9. april“, (nr. 11) der udkom i Sverige under pseudonymet Niels Ebbesen, blev straks efter udgivelsen oversat til dansk og udsendt illegalt. En del af første oplag udsendtes tillige camoufleret som manuduktionsbog for studenter med titlen „Noter til Folkeretten og Statsretten. Ebbe Nielsen. Manuduktør“.

Det danske humør fornægtede sig ikke ved udsendelsen af de to camouflerede flyveblade „Den nye Dania Radrenser“, (nr. 3), der blev omdelt til landmændene på Bellahøjskuet i 1943, og parodien på Frikorps Danmarks hverveplakater „For Danmark mod Bolsjevismen i det Danske

Regiment“, (nr. 4), blev en afgjort succes ikke mindst ved bagsidens oplysning om, at flyvebladet er blevet trykt på „Forrædderlandets Trykkeri“.

Den simpleste form for camouflage blev praktiseret af en Ordrupgruppe af Studenternes Efterretningstjeneste, der som omslag til en oversættelse

Nr. 3. Originalens størrelse: 22,5 × 14,5 cm.

af J. Steinbeck: „Månen er skjult“, (nr. 7), har anvendt et charteque „Heimdal Dokumenthæfter. Nr. 2004“.

Bladgruppen „De danske Studenter“ benyttede i tre tilfælde camouflage ved deres udsendelser, således ved et „Tillæg til Studenterhåndbogen“, og meget aktuelt udnyttedes forsiden på Civilforsvarets pjeces „Hvis Krigen rykker nærmere“ til såvel 1. som 2. udgave af pjecen „Omkring den anden Front“, (nr. 13, 8, og 9).

I maj 1944 udsendte bladgruppen „Studenternes Efterretningstjeneste“ et uden for Danmark trykt rigt illustreret hæfte om de amerikanske bombemaskiners togter ind over Tyskland og camouflerede hæftet ved at give det et smudsomslag, hvis forside blev opsat og trykt efter De danske Statsbaners køreplan (nr. 10).

Camouflagetitlen „Andagtsbog for Hjem og Skole“ (nr. 1) er ualmindelig heldigt valgt, alene af den grund, at titlen er tidløs og vil kunne

fremlægges alle steder uden at vække mistanke om, at der bag denne titel skjules en antinazistisk bog.

Ligeså heldigt valgt er endvidere „Tillæg til Reglement for Fodfolket VIII“, (nr. 12), der ikke på nogen måde giver antydning af, at bogen indeholder anvisninger på benyttelse af sprængstof ved sabotager.

„Haandbog i Oversvømmelser“, (nr. 6), som forfatteren Arne Sørensen udgav i 1943, er vel nok på grænsen af det camouflerede. Men den er så morsom i sin idé, at den bør medtages her, og for udenforstående, nemlig gestapo, har titlen næppe kunnet give et fingerpeg om, at den dækkede over en illegal bog. På samme måde forholder det sig med bogen „Führerworte“, (nr. 5), der indeholder autentiske udtalelser af Hitler, men tidspunktet for udgivelsen og bogens typografiske udstyr og opsætning placerer den alligevel mellem de camouflerede tryk.

Omkring den anden verdenskrigs udbrud oprettede det engelske udenrigsministerium, Foreign Office, en særlig informationstjeneste P.I.D., d.v. s. Political Intelligence Department, der fik til opgave at oplyse tyskerne om de virkelige forhold i Tyskland. Efterhånden som tyskerne besatte det ene land efter det andet måtte denne informationsvirksomhed hastigt udvides til at omfatte nyhedsudsendelser til disse landes befolkninger. Samtidig var England så hårdt engageret, at det var begrænset, hvor megen tid der i begyndelsen kunne ofres på at fremstille og udsende tryksager til nedkastning over de besatte lande. Således blev der i årene 1940-42 kun nedkastet 32 flyveblade og mindre pjecer over Danmark. Men omkring årsskiftet 1942/43 fik Flemming B. Muus, som han fortæller i sin bog „Ingen tænder et Lys“, 1950, side 106, ordre til at oprette en speciel propagandaafdeling, hvad han naturligvis også gjorde, selv om han personligt var meget imod det. Den første sending af blade og hæfter, redigeret og trykt i England, kom i en container ned på Fyn i maj 1943. Modtageren, den derværende faldskærmsmand, havde imidlertid ikke fået besked om, at han tillige skulle modtage dette materiale, og da han ikke ville udsætte sine medarbejdere for den risiko, der var forbundet med at transportere det til København, hvorfra uddelingen skulle foregå, kastede han øjeblikkelig hele sendingen i Odense fjord.

Flemming B. Muus har naturligvis ret i, at den illegale presse her i landet var så godt orienteret og organiseret, at der næppe var grund til direkte at støtte denne side af modstandskampen med materiale udefra. Derimod må betydningen af at få de allierede flyveblade eller pjecer i hænde dog ikke undervurderes. Ganske vist kunne vi hver dag lytte til den allierede radio og orientere os gennem den illegale presse, men et blad trykt af de allierede og fløjet hertil med allierede flyvemaskiner

var ikke blot en hilsen, men tillige et synligt bevis på, at vi ikke var blevet glemt.

Med de følgende nedkastninger fulgte der nye forsyninger af trykt materiale, der blev fordelt efter bestemmelsen. Under besættelsen blev der i alt nedkastet 68 flyveblade og pjecer, der i 1947 blev skænket biblioteket af det danske gesandtskab i London. Kun 7 har camoufleret omslag, og af disse udkom de 6 (nr. 14-19) i serien „Vi vil vinde“, dels som bogkataloger og rejsebrochurer og dels som julevarekataloger. Som et fikst blomsterkatalog (nr. 20) kom de forholdsregler, som den allierede overkommando havde ladet udarbejde for den civile befolkning i krigstilfælde.

Serien „Vi vil vinde“ genfindes overalt i de besatte lande, i Frankrig under titlen „La revue du monde libre“ og „Panorama“. I Belgien hed det „Le messenger de la liberté, une revue anglo-belge“. I Holland „De Wervelvind“. På tysk var titlen „Die andere Seite“. Endvidere nedkastedes det i Norge under navnet „Det frie Norge“, heraf har biblioteket enkelte blade med camoufleret omslag med følgende titler „Hvorfor vi bør livsforsikre“, „til fots med sykkel“, „Tegn en livrente. Trygg din alderdom“ og „Hvorledes man ser i mørke“. Uden for serien, svarende til den pjece, der var camoufleret som blomsterkatalog (nr. 20), har biblioteket den norske „Helse og Handlekraft av Dr. Olaf Frimann. Utgitt av A/S Klartryk, Oslo“. På det brune omslags bagside står der „50 gode råd for ferien“. Pjecen indeholder forholdsregler ved frigørelsen af Norge udgivet af den allierede overkommando.

Samtlige pjecer er blevet til på et af Englands største godser, hvor det engelske udenrigsministerium havde oprettet den ovennævnte informationsafdeling. Ved krigens slutning omfattede personalet langt over 1000 mennesker, såvel englændere som folk fra Tyskland og de besatte lande. Foruden redaktionslokaler var der indrettet et meget stort trykkeri. Her fremstillede tekstforfattere, redaktører og bogtrykkere i forening ved hjælp af moderne reproduktionsteknik disse, i henseende til camouflaje, hele små mesterværker.

Blandt det i containers modtagne trykte materiale var der en særlig kategori, der var trykt på tysk og bestemt til fordeling blandt den tyske værnemagts soldater. Netop til denne brug var det naturligvis af stor værdi, at materialet var klar til fordeling, af lille format og ganske særligt, at det var forsynet med camouflerede omslag, så det ikke var svært at få det „glemt“ på steder, hvor tyske soldater færdedes. Biblioteket har 7 af disse camouflagetryk (nr. 21-27), der alle indeholder anvisning på, hvorledes det er muligt på en forholdsvis let måde at fremkalde ganske ufarlige symptomer på sygdomme, der i givet fald skulle kunne medføre, at den

pågældende ved at simulere slap for at blive sendt til fronten. På Museet for Danmarks Frihedskamp 1940-45 findes en kartonnage camoufleret som en svensk kaffeerstatningspakke indeholdende medikamenter til fremkaldelse af sygdomssymptomer samt et hæfte betitlet „Erste Hilfe“ med anvisning på benyttelse af medikamenterne og deres virkning.

Det var ikke blot under begge verdenskrige, der udkom illegal litteratur, men også i mellemkrigsårene fremstilledes mængder af camouflerede tryk, der i øvrigt benyttedes som model til nogle af de danske. Det var hovedsagelig antinazistisk litteratur, fremstillet såvel i Tyskland som i andre lande. I Julius Jürgensens artikel i „Dokumente des Widerstandes“, Hamburg 1947, berettes om, hvorledes tyske flygtninge i København uddelte turistbrochurer til tyske turister, der kom hertil med „Kraft durch Freude“-skibene. Da disse brochurer, hvoraf nogle bl. a. reklamerede for Tivoli-besøg, viste sig at være camoufleret antinazistisk litteratur, blev der skredet ind. Men også andre metoder blev med stort held taget i anvendelse. Således blev tyske turister ved ankomsten til Langelinie modtaget af fem „kanonfotografer“, der gjorde god forretning og som uddelte en mængde konvolutter, der viste sig at indeholde ikke bestillingskuponer, men derimod antinazistisk litteratur vedlagt en adresse, hvortil man kunne henvende sig, hvis man ønskede mere materiale til uddeling i Tyskland. Fotografernes „kukkasser“, der naturligvis var attrapper (sortmalede papkasser), blev dog hurtigt konfiskeret. Det kongelige Bibliotek er desværre ikke i besiddelse af nogle af disse interessante „turistbrochurer“.

Andre steder i landet, bl. a. i Sønderborg, blev der ligeledes fremstillet illegalt materiale til distribution i Tyskland. Indsmuglingen heraf foregik på mange måder. Tyske flygtninge rejste illegalt frem og tilbage over grænsen, regelmæssige sendinger af flyveblade trykt såvel i Danmark som i Norge indsmugledes i danske kølevogne og møbeltransportvogne, og endog sejlbåde blev taget i anvendelse, ligesom søfolkene i stor udstrækning indsmuglede mængder af illegal litteratur til de tyske havnebyer.

Ved den direkte indsamling af illegal litteratur til Det kongelige Biblioteks samling indkom nogle skrifter af denne genre (nr. 28, 29, 32), der forestiller en sangbog, et romanhæfte og en bog om fugle. De seneste erhvervelser (nr. 36-41) omfatter en rådgiver for haveejere, en bog om planter, en kalender, et hæfte med opskrifter, en reklamebrochure og en mindre kogebog. På Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv findes tre andre (nr. 33, 34 og 35) og i privat eje kendes to (nr. 30 og 31). De opfylder alle de krav, der må stilles til illegale camouflerede tryk, først og fremmest et lille format og en dygtig efterligning af gængse tryk.

Det kunne måske være nærliggende at betragte de illegale camouflerede tryksager, der er behandlet i det foregående, som kuriosa, men det må ikke glemmes, at såvel redaktion som fremstilling og ikke mindst distribution ofte foregik med livet som indsats. Som historisk kildemateriale er

Nr. 15. Originalens størrelse: 13 × 11 cm.

trykkene af stor værdi, som genstande er de et bevis på, at det har været og fremdeles kan blive nødvendigt at benytte camouflagen i kampen for det frie ord.

LITTERATUR

- Books on Persecution, Terror and Resistance in Nazi Germany. The Wiener Library, Catalogue series no. 1. London 1953.
 Otto Buchwitz: 50 Jahre Funktionär der deutschen Arbeiterbewegung. Berlin 1949.
 Leo Buschardt, Albert Fabritius og Helge Tønnesen: Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940-1945. Kbh. 1954.
 Dokumente des Widerstandes. Hamburg 1947.
 Albert Fabritius: Besættelsestidens illegale Bøger. Kbh. 1945.
 Leif Gundel: Her er London. Kbh. 1945.
 Jørgen Hæstrup: Kontakt med England 1940-43. Kbh. 1954.
 Flemming B. Muus: Ingen tænder et Lys -. Kbh. 1950.
 G. Nasselund-Hansen: Danmarks Ansigt. Kbh. 1946.
 Otto Winzer: Zwölf Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Berlin 1955.

BIBLIOGRAFI

Danske camouflagetryk.

1. Andagtsbog for Hjem og Skole. 19×13,5 cm. 168 sider. Bogtryk. Grå kartonnage med forsidetekst: „Andagtsbog for Hjem og Skole“. Tekst på bagsiden: „Pris Kr. 4:–“. Titelblad: „Gustaf Aulén: Kirken og Nationalsocialismen. Med Forord af Forfatteren og Provst K. L. Aastrup“. På side 2 opgives, at bogen er udgivet til fordel for den danske kirkes kampblad „Kirkens Front“. Bogen er trykt i Malmö og indsmuglet til Danmark.
2. Danske Toner. 15×12 cm. 16 sider. Bogtrykt hvidt omslag med rød farve. Øvrige sider er udført i formindsket fotozinktryk. Oplag 50.000 ekspl. Omslagstekst på forsiden: „Alle danske Hjems Sanghefte. Danske Toner – 16 Sange med Musik. Syng dem ved Arbejdet – Syng dem i Hjemmet. Forlaget „Danske Toner“. København 1941“. Omslagets bagside indledes med: „Melodien, der blev væk for en Del Mennesker under det sidste Års Begivenheder, kan findes igen. Syng med!“ [Folketingsmand Aksel Larsens tale, der skulle have været holdt på rigsdagen.]
3. Den nye Dania Radrenser. 22,5×14,5 cm. 4 sider. Tofarvet duplikeret, hvidt papir. Forsidetekst: „Den nye Dania Radrenser. A/S Danmark–Odense–København–Aarhus“, samt tegning af et flag. På bagsiden: „Dania“. Begge tekster udført med rød farve. Teksten på midtersiderne er udført med sort farve. [Opfordring til landmændene om ikke at handle med besættelsesmagten.]
4. For Danmark mod Bolsjevismen i det Danske Regiment. 19×13 cm. 4 sider. Klichétrykt for- og bagside. Midtersiderne er udført i bogtryk. Hvidt papir med sort farvetryk. Ovennævnte titel på forsiden, og på bagsiden er som bogtrykkeri anført: „Forrædterlandets Trykkeri“. [Parodi på Frikorps Danmarks hverveplakater.]
5. Führerworte. 15,5×11 cm. 96 sider. Bogtrykt og indbundet i papbind forsynet med flerfarvet forsatspapir med påklæbet etiket. Smudsomslag trykt i fire farver. Oplag 10.000 ekspl. På smudsomslaget ses Hitler i rustning til hest med hagekorsbanner. Herunder: „Führerworte. Uddrag af Adolf Hitlers Taler, Opraab og Breve fra 1.9.1939 til 1.1.1944. Forlaget Landsoldaten. Fredericia“. Rygtitel med vignen af Landsoldaten. På bagsiden samme vignen med tekst: „Kr. 5-50. Omslagsbillede: Der Bannertræger. Efter Maleri af Hubert Lanzinger, München“. Etiketten og titelbladet indeholder samme tekst og vignen som smudsomslaget og nederst på titelbladet er endvidere anført: „Forlaget Landsoldaten, Fredericia 1944“. Midt på side 2: „Copyright by Zentralverlag der N.S.D.A.P. Franz Eher Nachf., München. Landsoldatens Forlagstrykkeri. Fredericia“.
6. Haandbog i Oversvømmelser. 25×17 cm. 160 sider. Bogtryk med illustrationer. Gult papiromslag. Oplag 50.000 ekspl. Omslagets forside: „Haandbog

i Oversvømmelser. Udgivet af det kgl. danske Afvandingselskab. København 1943. Omslagets side 2: „Pris Kr. 8.75.“ Titelblad har samme tekst som omslag. På side 5 forord af Arne Sørensen. [Artikler og satiriske tegninger fra den allierede presse.]

7. Heimdal Dokumenthæfter. Nr. 2004. 36×25,5 cm. 48 sider. Ensidigt hektograferet, indsat i originalt bogtrykt dokumenthæfte. Tegnet titelblad med tekst: „john ernest steinbeck: månen er skjult. oversat fra The Moon is Down. Illegalt forlag: C.1426“. På side 48 findes en tegning af Hitler som invalid. Udkom maj 1943.

8. Hvis Krigen rykker nærmere. Maj 1944. 20×14 cm. 36 sider. Formindsket fotozinktryk. Grønt papiromslag i tofarvet tryk. 9.000 ekpl. Omslagsforside: „Hvis Krigen rykker nærmere“. Herunder luftværnssirene og rigsvåben samt undertitlen: „En Vejledning fra Statens civile Luftværn“. Omslagets tredje side prydes af „De danske Studenter“s mærkat i tofarvet tryk. Titelblad: „Omkring den anden Front. De danske Studenter. Maj 1944“. På side 4: „Hermed udsender De danske Studenter en Fortsættelse af Pjecen „Omkring Moskva-Konferencen“, December 1943. Redaktionen er afsluttet den 3. Maj 1944“. Visse afsnit er udarbejdede på grundlag af en artikel i det svensk-norske blad „Handslag“.

9. Hvis Krigen rykker nærmere. 2. udgave. 20×14 cm. 36 sider. Formindsket fotozinktryk. Rødt papiromslag i tofarvet tryk. 9.000 ekpl. Samme omslagstekst som nr. 8 med tilføjelse: „2. Udgave“. På titelbladet er udgivelsesmånedens ændret til: „Juni 1944“. På side 2: „2 Udgave. Nærværende Udgave er – bortset fra enkelte, mindre Tilføjelser som Følge af Roms Befrielse og den allierede Landgang i Frankrig – et uændret Optryk af 1. Udgaven. Afsluttet d. 12. Juni 1944.“

10. Køreplan udgivet af De danske Statsbaner. 23×18 cm. 132 sider. Bogtrykt og rigt illustreret. Rødbrunt kartonneret smudsomslag. 2.000 ekpl. Smudsomslagets forsidetekst: „Danmarks Jernbaner. Køreplan udgivet af De danske Statsbaner. Gyldig fra 25. Maj 1944. Pris 10 Kr. 1944 Nr. 1.“ Desuden vingehjulet med krone i kliché. På det egentlige omslag: „Bomber over Tyskland.“ På omslagets bagside påklæbet etikette: „Studenternes Efterretningstjeneste“. Titelbladet: „Bomber over Tyskland. En officiel Beretning fra U.S. Army Air Force om den 8. Bombe-Kommandos første Aar i Europa.“

11. Noter til Folkeretten og Statsretten. 33,5×21 cm. 83 sider. Ensidigt duplikeret. Gråt kartonomslag. Titelblad: „Noter til Folkeretten og Statsretten § Udgivet til Brug for de Studerende ved vore Universiteter § Ebbe Nielsen, Manuduktør § Pris 15 Kr. Eget Forlag. § København 1942“. På første side følger den egentlige titel: „Niels Ebbesen: Danmarks Skæbne siden 9. April 1940. Oversat fra Svensk: Danmarks öde efter 9. april 1940“. Derefter indholdsfortegnelse og forord på udgavernes vegne. Ebbe Nielsen. [Niels Ebbesen er pseudonym for forfatteren Aage Heinberg.]

12. Tillæg til Reglement for Fodfolket VIII. 28,5 × 22 cm. 7 sider. Ensidigt duplikeret. Intet omslag. Forsidetekst „Tillæg til Reglement for Fodfolket VIII – Cyklistregimentet“. [Indeholder illustreret anvisning på behandling og benyttelse af sprængstoffer.]

13. Tillæg til Studenterhåndbogen. 15 × 11,5 cm. 8 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Klichétrykt omslag med ovennævnte tekst og med billede af indgangen til universitetet. På omslagets side 2 satiriske tegninger af Hitler, Göring og Goebbels og på omslagets bagside redegøres der for pjecens formål. Side 1: „Studenternes Kamp i Norge“ og side 2: „– Og i Danmark. De danske Studenter. 2. Aargang. Nr. 1.“

Nedkastede camouflagetryk med dansk tekst.

14. Prospekt af København 1611. 13 × 11 cm. 32 sider. Formindsket fotozinktryk, rigt illustreret. Det tofarvede trykte omslag er kopi af et udsnit af Joh. v. Wick's prospekt af København. Vi vil vinde, nr. 8, april/maj 1944.

15. Ud at se med D.S.B. Format og tryk som nr. 14. Flerfarvet trykt omslag med tegning af landstation og tog. Vi vil vinde, nr. 11, februar/marts 1944.

16. Vinterlæsning – Efteraarets Bøger. Format og tryk som nr. 14. Flerfarvet trykt omslag med billede af vægter. Vi vil vinde, nr. 8, oktober 1943.

17. Vore danske Skove. Format og tryk som nr. 14. Flerfarvet trykt omslag med tegning af træer og faldende løv. Vi vil vinde, nr. 10, januar 1944.

18. Wir fahren gegen . . . Format og tryk som nr. 14. Omslagstitlen er sat med fraktur på brun bund. På omslagets bagside „Deutscher Verlag. Berlin.“ Vi vil vinde, nr. 13, juni/juli 1944.

19. Julekatalog. Format og tryk som nr. 14. Tofarvet trykt omslag med tegning af en mand bærende på et juletræ og på omslagets bagside tegning af et juletræ. Vi vil vinde, nr. 9, november/december 1943.

20. Sig det med Blomster. Format og tryk som nr. 14. Tofarvet trykt omslag med tegning af blomster og nævnte tekst. [Den allierede overkommandos forholdsregler for den civile befolkning i krigstilfælde.]

Nedkastede camouflagetryk med tysk tekst.

21. Efka. Allerfeinstes Zigareten-Papier. 2,5 × 7 × 0,4 cm. 20 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir indlagt i kartonnagepakning, der er klichétrykt efter den originale cigaretpapirkarton. Pakningen, der er lukket med bande-rolle, indeholder 10 ark silkepapir, der udfoldet måler 17 × 13,5 cm. Arkene er trykt på begge sider og hvert blad udgør et afsnit, hvis titler er anført i en indholdsfortegnelse på side 1. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme, der kunne medføre fritagelse for militærtjeneste.]

Nr. 22. Originalens størrelse: 12,5 × 9,5 cm.

Opslaget viser sidste side af bogens legale del og titelbladet til den illegale.

22. Jahrbuch für den deutschen Soldaten im Norden. 1944. 12,5 × 9,5 cm. 276 sider. Bogtrykt og illustreret. Sort kartonomslag med værnemagtens våben i hvidt tryk. Side 1–7 indeholder kopi af den originale årbog for de tyske soldater, bl. a. med billeder af Hitler og Terboven. På side 9 følger indholdsfortegnelse og på side 10 angives, at bogen er „udgivet af Gunnar Stenersens Forlag, Oslo 1943.“ Det egentlige titelblad findes side 55: „Krankheit rettet von Dr. med. Wohltat (Unter Mitarbeit vieler Fachärzte)“ Bogen afsluttes med en kalender over året 1944. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

23. Katholisches feldgesangbuch. 10,5 × 7 cm. 110 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Brunt omslag med sort bogtryk „Katholisches feldgesangbuch. Verlag E. S. Mittler & Sohn. Berlin SW68“. Samme tekst på titelbladet og på bagsiden heraf: „Mit Genehmigung des Katholischen Feldbischofs der Wehrmacht vom 24. August 1939“. Side 1 og 2 indholdsfortegnelse omfattende tyske salmer. Siderne 3 til 106 indeholder den egentlige bog, for hvilken der side 104 findes indholdsfortegnelse. Fra side 106 springer pagineringen tilbage til 93, der begynder midt i et salmevers. Salmerne fortsætter på siderne 94 og 95. På sidste side anføres udgiver „Ernst Siegfried Mittler und Sohn. Buchdruckerei. Berlin SW. Kochstr. 68/71“. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

24. Das Deutsche Lied. Lieder der Bewegung. Heft 2. 8,5 × 6 cm. 124 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Flerfarvet trykt kartonneret omslag med tegning af nazistiske symboler på forsiden og på omslagets bagside fortegnelse over udkomne hæfter i samme serie opsat i tegnet ramme med figurer. Foruden ovennævnte titel på titelbladet er anført nogle sangtekster og forneden „Herausgegeben vom Winterhilfswerk des Deutschen Volkes 1942/43“. Dernæst følger tre sider sange med noder og to sider indledning, og på side 3 begynder den egentlige bog med overskriften „Allgemeines“. Bogen afsluttes side 120 med en indholdsfortegnelse, der efterfølges af sangen „Volk aus Gewehr“. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

25. Das Deutsche Lied. Kinderlieder. Heft 6. 8,5 × 6 cm. 148 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Flerfarvet trykt kartonneret omslag med ovenstående titel samt tegning af en pige. Omslagsbagside udført som på nr. 24. Tekst på titelblad som på omslagets forside med enkelte sangtekster. Derpå følger tre sider sange med noder, og på side 1 til 141 findes den egentlige bog, der efterfølges og afsluttes med sangen „Ein Männlein steht im Walde“. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

26. 1000 Worte Französisch. 11 × 7 cm. 82 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Silkepapir med papiromslag. Foroven på omslagets forside „1000 Worte Französisch. 10. Heft. Deutscher Verlag. 28.-29. Stunde“. Pagineret som side 289 og pagineringen fortsætter til side 298. Derpå følger ny paginering 1 til 72, der indeholder den egentlige bog, som afsluttes med indholdsfortegnelse på side 72. På omslagets tredje side, der angives som side 319, er påklæbet en recept i faksimile. Hæftets to sidste sider indeholder en ordliste. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

27. Reichslotterie der NSDAP. für das Kriegshilfswerk. 10 × 12 cm. 18 sider. Formindsket fotozinktryk med illustrationer. Omslaget består af en tilklæbet flerfarvet trykt konvolut og på forsiden heraf ovennævnte titel samt „Lospreis 50 Pfennig. Zur Auslosung gelangen in dieser Reihe 885 000 Gewinne und 103 Prämien. RM 1.000 000.“ Indholdet består af 9 ark silkepapir, der udfoldet måler 14,5 × 18 cm. Arkene er nummererede fra 1-9 og er trykt trespaltet på begge sider. På ark 1 findes indholdsfortegnelse. [Vejledning til fremkaldelse af simulantsygdomme.]

Tyske camouflagetryk fra mellemkrigstiden.

28. Monopol-Liederbücher: Jahrgang 5. Nr. 4000/109. Wenn ein Torero verliebt ist. 16 × 12 cm. 28 sider. Bogtrykt med gult papiromslag, der er klichétrøkt med ovennævnte titel i brun farve. På omslagets bagside forlagsmeddelelse om andre hæfter i samme serie. Titelbladet er foroven forsynet med en kliché „Monopol-Liederbücher“, og umiddelbart herefter følger nogle sange, der fortsætter på side 2 og afsluttes på side 27. På side 28 findes en indholdsfortegnelse over sange. Siderne 3 til 26 indeholder den egentlige pjece, hvis titel er

angivet forneden på side 3: „Freiheit und Diktatur“ von E. Fischer. (Ehemaliger Redakteur der Wiener „Arbeiter-Zeitung, Zentralorgan der SPOe“.)

29. Roman-Perlen. Band 979. 16 × 12 cm. 28 sider. Bogtrykt med gult papiromslag, der er klichétrøkt i blå farve. Ovennævnte titel på omslagets forside samt „Preis 20 Pfg. Eine irische Hochzeit. Roman von Hermann Lienhart.“

Nr. 28. Originalens størrelse: 16 × 12 cm.

På omslagets bagside er anført forlagsmeddelelse om andre hæfter i samme serie. Titelbladet har samme tekst som omslagets forside med trykkeri og forlagsangivelse. Siderne 3 til 27 indeholder artiklen: „Hitler und der Mittelstand“. På hæftets sidste side gives der en slutning på romanen „Eine irische Hochzeit“. Udkom 1935.

30. Die gute ABC-Kleidung. 15 × 12 cm. 16 sider. Bogtrykt med hvidt klichétrøkt papiromslag med ovennævnte tekst på forsiden. På omslagets bagside reklametekst for „ABC-Kleider“. Intet titelblad. På side 1 og 2 reklametekst for „ABC-Kleider“. Siderne 3 til 16 indeholder en artikel af G. Dimitrow: „Brief an die österreichischen Arbeiter“. Forfatter og titel er anført nederst på side 3. Udkom 1934.

31. Anleitung zum Selbstbau eines Fallbootes (Zweisitzer). 11 × 8 cm. 104 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir i klichétrøkt papiromslag udført med grøn farve. På omslagets forside ovenstående titel med forfatterangivelse:

„W. Goepferich. Neubearbeitet von R. Geyer.“ På omslagsbagsiden forlagsmeddelelser. Side 1 titelblad med forlagsangivelse, side 2 indholdsfortegnelse, side 3 indledning og side 104 forlagsmeddelelse. Siderne 4 til 103 indeholder O. Kuusinens bog: „Faschismus, Kriegsgefahr und die Aufgaben der Kommunistischen Parteien“. XIII Plenum des EKKI, Dezember 1933.

32. Der Kanarienvogel. 11 × 8 cm. 104 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med trefarvet klichétrykt papiromslag. Omslagets forsidedekst „Der Kanarienvogel. Ein praktisches Handbuch über Naturgeschichte, Pflege und Zucht des Kanarienvogels von Johs. Borchart.“ På omslagets bagside forlagsmeddelelser. Titelblad med forlagsangivelse. På side 2: „Druck: H. Meyer's Buchdruckerei, Halberstadt“. Side 3 indholdsfortegnelse, siderne 4, 5, 103 og 104 omhandler opdræt m.v. af kanarifugle. De mellemliggende sider 6–102 indeholder W. Molotow's bog: „Die Aufgaben des zweiten Fünfjahrplans. 17. Parteitag der KPdSU(B)“. Forfatter- og titelangivelse findes nederst på side 6.

33. Aus des Knaben Wunderhorn. 11 × 8 cm. 88 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med lysegrønt papiromslag klichétrykt med mørkegrøn farve. Titel på omslagsforside med tegning i ramme. På omslagets bagside vignet i ramme. Titelblad: „Die schönsten Gedichte aus des Knaben Wunderhorn. München. Hyperionverlag“. Side 2 foroven: „Ausgewählt von Werner Juker“, og nederst på siden trykkeriangivelse samt: „17. Parteitag der KPdSU(B) J. Stalin: Bericht über die Arbeit des Zentral-Komitees der KPdSU(B)“. Side 4 digtet „Das Wunderhorn“ og på siderne 87 og 88 findes en digtfortegnelse. Siderne 6–86 indeholder J. Stalins beretning.

34. Gottfried Keller. Gedichte. 11 × 8 cm. 94 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir i gult Omslag. Omslagets forsider ovennævnte titel med tegning i ramme og på bagsiden af omslaget vignet i ramme. Side 3 titelblad med forlagsangivelse. Side 4: „Ausgewählt von Werner Juker“ og forneden trykkeriangivelse. Side 3 digtet „Sommernacht“ og på siderne 91 og 92 en digtfortegnelse. Siderne 6–90 indeholder Wilhelm Piecks bog „Wir kämpfen für ein Rätedeutschland“.

35. Taschen-Notizkalender 1936. 11 × 8 cm. 16 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med kartonneret omslag. På omslagets forsider ovennævnte titel samt „Maggi Suppen sind die besten“. På omslagets bagside mål- og væggtabel-ler. Siderne 1, 2, 3 og 16 indeholder dels titelblad, dels oplysninger om befolkningen i byer og lande samt pletaftagningsråd. Siderne 4–15 artikel af Willi Bredel: „Der Antifaschist Edgar André vom Tode bedroht“. Forfatternavn og titel findes nederst på side 4.

36. Ratgeber für den Haus-, Schreber- und Siedler-Garten. 11,5 × 8 cm. 128 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med klichétrykt svært glanspapiromslag udført med blå farve. På omslagets forsider er anført ovenstående titel med forfatterangivelse: „von Gartenbauinspektor Franz Mappes“ og nederst på siden: „Allgemeine Verlagsanstalt, München A.-G.“ På titelbladet

gentages omslagets tekst og på side 2 angives som trykkested: „Mannheimer Vereinsdruckerei, Mannheim“. Siderne 3 og 4 er forsynet med et forord af forfatteren og side 127 findes en indholdsfortegnelse til vejledningen. Siderne 5-125 indeholder G. Dimitrows tale: „Arbeiterklasse gegen Faschismus“ på Kominterns VII verdenskongres i 1935.

37. Wie unsere Kakteen richtig gepflegt werden müssen. 11 × 8 cm. 32 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med trefarvet klichétrykt hvidt papir-omslag med tegning. På titelbladet er som udgiver anført: „Dr. Burchard & Cie. Chem. Fabrik. Köln-Lindenthal“. På siderne 2 og 3 findes en introduktion til pasning af kaktus. Siderne 4-32 indeholder: „Der neue Weg zum gemeinsamen Kampfe aller Werktätigen für den Sturz der Hitler-Diktatur. (Resolution der Brüsseler Parteikonferenz der KPD in Oktober 1935)“.

38. Gütermann Kalender 1936. 10 × 8 cm. 112 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med klichétrykt svært glanspapiromslag trykt i to farver. På omslagets forside findes en reklametekst for Gütermanns sysilke. På titelbladet ovennævnte titel med tegning af Gütermanns varemærke og ordene: „Überreicht durch“. På siderne 2, 3 og 112 findes kalender for 1936, omtale af silkens tilblivelse og en erindringsliste. Siderne 4-111 indeholder Wilhelm Pieck: „Der neue Weg zum gemeinsamen Kampf für den Sturz der Hitlerdiktatur“.

39. Warum gerade Hohenlohe Gebirgs-Hafermark? 16 × 11,5 cm. 48 sider. Bogtrykt hvidt papir med klichétrykt omslagsforside med tegning. På siderne 2, 3 og 48 er der madopskrifter. Siderne 4-47 indeholder Alexander Schönau: „Der Aufstand des österreichischen Proletariats“.

40. Erfolg durch Nivea. 10 × 7,5 cm. 52 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med klichétrykt omslag i to farver. På omslagets forside ovenstående titel med tegninger og tekst: „Anleitung zur Gesichtsmassage. Nivea-Creme in Dosen und Tuben“. Intet titelblad. På siderne 1, 2, 3 og 52 findes der reklametekster. Side 4-45 indeholder Maurice Thorez: „Die Volksfront für Brot, Freiheit und Frieden“. Siderne 45-51 indeholder forholdsregler og anvisninger vedrørende spredning af illegal litteratur.

41. Mondamin Kochbuch. 13 × 9 cm. 16 sider. Formindsket fotozinktrykt silkepapir med klichétrykt papiromslag i to farver. På omslagets forside ovenstående tiel samt: „70 bewährte Rezepte. Mondamin. G.M.B.H. Berlin. Charlottenburg 9“, og på bagsiden: „Unsere Fabrikate“ med tegninger. Intet titelblad. På side 1 er der opskrifter og på side 16 er anført en indholdsfortegnelse over opskrifter. Side 2 forbindes camouflagen direkte med det egentlige indhold: „Das soziale und nationale Befreiungsprogramm der Werktätigen Deutschlands!“, der afsluttes på side 15.

Det kunne måske være nærliggende at betragte de illegale camouflerede tryksager, der er behandlet i det foregående, som kuriosa, men det må ikke glemmes, at såvel redaktion som fremstilling og ikke mindst distribution ofte foregik med livet som indsats. Som historisk kildemateriale er

Nr. 15. Originalens størrelse: 13 × 11 cm.

trykkene af stor værdi, som genstande er de et bevis på, at det har været og fremdeles kan blive nødvendigt at benytte camouflagen i kampen for det frie ord.

LITTERATUR

- Books on Persecution, Terror and Resistance in Nazi Germany. The Wiener Library, Catalogue series no. 1. London 1953.
 Otto Buchwitz: 50 Jahre Funktionär der deutschen Arbeiterbewegung. Berlin 1949.
 Leo Buschardt, Albert Fabritius og Helge Tønnesen: Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940-1945. Kbh. 1954.
 Dokumente des Widerstandes. Hamburg 1947.
 Albert Fabritius: Besættelsestidens illegale Bøger. Kbh. 1945.
 Leif Gundel: Her er London. Kbh. 1945.
 Jørgen Hæstrup: Kontakt med England 1940-43. Kbh. 1954.
 Flemming B. Muus: Ingen tænder et Lys -. Kbh. 1950.
 G. Nasselund-Hansen: Danmarks Ansigt. Kbh. 1946.
 Otto Winzer: Zwölf Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Berlin 1955.